

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

Випуск 35

УДК [94:902:8](477)(082)
У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2022. Вип. 35. 276 с.

Збірник об'єднує студії з історії й археології, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії та археології від найдавніших часів до сьогодення.

Мовознавчі студії актуалізують проблеми граматики в порівняльному аспекті, а також репрезентують аналіз мовних явищ за матеріалами пам'яток 16–18 ст.

Дослідження з літературознавства зосереджені навколо аналізу творів Лесі Українки.

Традиційно збірник містить рубрику «Огляди та рецензії».

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2022. Vol. 35. 276 p.

The collection unites studies in history and archaeology, linguistics and literary studies.

Articles of the historical section reveal current problems in history and archaeology from ancient times up to now.

Linguistic studies foreground grammar issues in a comparative aspect, as well as represent the analysis of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th–18th centuries.

Research in literary studies focuses on the analysis of works by Lesia Ukrainka.

Traditionally, the collection contains a section «Reviews».

**«Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» –
фахове видання категорії «Б» зі спеціальностей 032 «Історія та археологія»
та 035 «Філологія» (наказ МОН України № 886 від 2.07.2020 р.)**

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 3 від 24.05.2022 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д-р іст. наук, проф. (Україна)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Романюк Михайло Васильович, канд. іст. наук (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), д-р філос. (Австралія)

Борчук Степан Миколайович, д-р іст. наук, проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmoš), д-р філос., доц. (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), д-р філос., проф. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), д-р філол. наук, проф. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д-р іст. наук, проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), д-р габіліт., проф. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, канд. іст. наук, ст. наук. сп. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, канд. іст. наук, ст. досл. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д-р філол. наук, доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), д-р габіліт., проф. (Польща)

Ситник Олександр Степанович, д-р іст. наук, проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, д-р філол. наук, ст. наук. сп. (Україна)

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

ВОЙТОВИЧ Леонтій (Львів). Князь Лев Данилович і боротьба за краківський престол в останній чверті XIII століття	3
СНОТАРИ Yurii (Berehove). Military supplies and the population at the beginning of the Rákóczi war of independence (1703–1704)	25
DANCH Yurii (Berehove). Galicia and the first cholera epidemic	39
КІСЬ Назар (Львів). Політичні маніфестації соціал-демократів у Львові 1905 року: від мітингів солідарності з робітниками Варшави до вимог загального виборчого права.	52
ФЕДИНЕЦЬ Чілла (Будапешт), ЧЕРНИЧКО Степан (Берегове). Історично-структурні чинники мовного розвитку Закарпаття в період Австро-Угорської монархії (1867–1918)	63
МИСАК Наталія (Львів). «Алкоголь ... робить молодого чутливого чоловіка брутальною звірюкою»: пияцтво у студентському та гімназійному середовищах Галичини й боротьба з ним наприкінці XIX – на початку XX століття	78
СОВА Андрій (Львів). Взаємодія українських товариств «Луг» і «Сокіл» у Галичині з органами місцевого самоврядування (на прикладі села Уличного на Дрогобиччині).	104
БУЛИК Наталя (Львів), БЕРЕСТ Роман (Львів). Наукова комунікація львівських археологів на прикладі дослідження пам'яток латенського і римського часів у міжвоєнний період	113
АРТИМИШИН Юлія (Львів). Дослідження міграційних процесів: історіографічні та методологічні аспекти	130
МОЛНАР Єлизавета Д. (Берегове), МОЛНАР Стефан Д. (Берегове), ДОБОШ Олександр (Берегове). Розбудова радянської системи на території Закарпаття (1944–1946).	146
САМБОРОВСКИ-НОДЬ Ібоя (Берегове). Зміни в організаційній структурі Закарпатської Реформатської Церкви (1946–1949)	174
САНКОВИЧ Марія (Івано-Франківськ). Нафтогазова промисловість Прикарпаття у період другої радянзації західноукраїнських земель 1944–1953 років	186
КЕЙС Борнобаш (Берегове), КЕЙС Маргарита (Берегове). До історії досліджень давньоугорських поховальних пам'яток Закарпаття.	195

ФІЛОЛОГІЯ

- NAZARCHUK Roksolana (Lviv).** Referentially specialised verbal predicates of the ukrainian, polish, and english languages: functional dimension 215
- ОСІНЧУК Юрій (Львів).** Словотвірні особливості церковнослов'янізмів в українських пам'ятках XVI – першої половини XVII століття. 225
- ПАСТУХ Тарас (Львів).** Модерні інтенції у драмі Лесі Українки «Кассандра» 239
- ПРОКІП Валентина (Львів).** Мінські адресати Лесі Українки 252

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- ЛУКОМСЬКИЙ Юрій (Львів).** [Рец. на]: Гупало В. Бернардинський монастир у Дубні та фунеральна культура волинської шляхти в XVII – першій половині XIX століття (за матеріалами археологічних досліджень). Львів: Простір–М, 2022. 704 с., іл. 266
- CHEREVKO Iryna (Lviv).** [Review of]: Kovalenko N. Phraseology in Ukrainian dialectal language: monograph. Kamianets-Podilskyi: Printing House «Ruta», 2021. 404 p. 270

УДК [94:323.15:81'272](477.87)"1867/1918"
DOI: 10.33402/ukr.2022-35-63-77

Чілла ФЕДИНЕЦЬ

*доктор філософії
старший науковий співробітник Інституту досліджень меншин
Центру соціальних наук
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9156-9002>
e-mail: fedinec.csilla@tk.hu*

Степан ЧЕРНИЧКО

*доктор гуманітарних наук (філологія)
професор кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
та Університету Паннонія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-988X>,
e-mail: csernicsko.istvan@kmf.org.ua*

ІСТОРИЧНО-СТРУКТУРНІ ЧИННИКИ МОВНОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТТЯ В ПЕРІОД АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ (1867–1918)

Із використанням історично-структурної методики досліджено мовні процеси Закарпатського регіону в період Австро-Угорської монархії. Зазначено, що впродовж тривалого часу в Європі національна мова та її кодифікований варіант не були визначальним елементом ідентифікації народу – набагато важливішою вважали, наприклад, конфесійну належність. Стверджено, що коли мова стала найважливішим символом національної ідентичності, інтернаціональну лінгвістичну ідеологію замінила вернакулярна ідеологія мовного націоналізму, а потім на перше місце вийшли місцеві національні мови. Спостережено, що в Угорщині в межах цього тривалого процесу в тих сферах суспільного життя, які перебували під безпосереднім впливом держави (наприклад, адміністративне управління та освіта) латинську й німецьку мови поступово замінювала угорська. Встановлено, що гострого конфлікту між Угорською державою та меншинами не виникало доти, доки центральна влада не захотіла розширити сферу використання угорської мови і на внутрішню мовну сферу неугорського населення.

Виходячи з цієї історичної межі, проаналізовано сукупність різноманітних чинників, які впливали на мовну політику в регіоні: концепцію мовної політики держави, етнополітичні особливості регіону, а також власний культурно-національний рух місцевих еліт. Зазначено, що паралельно з процесами національного пробудження серед українців-русинів усе потужнішим ставало прагнення використовувати рідну мову, і прикладом були національні й мовні рухи інших слов'янських народів, що проживали на території Угорщини, зокрема сербів і словаків. Встановлено, що еволюції національних ідей допомогло й те, що на зміну просвітницькому раціоналізму прийшов романтизм, який сприяв

поширенню національної романтики, «віднаходженню» власної мови та народної культури. Висновано, що угорські мовна та національна політики були підпорядковані завданню збереження територій: уряд прагнув утримати у складі держави національні регіони, зокрема і Закарпаття, шляхом розширення їхніх національно-культурних та мовних прав.

Ключові слова: Австро-Угорська монархія, Закарпаття, мовна політика, мовні ідеології.

Поняття державна мова, офіційна мова і мова меншини не мають загальноприйнятого визначення у міжнародному праві. У Центральній та Східній Європі зазвичай державною визнають мову більшості населення конкретної країни, у якій вона виконує і функцію офіційної. Статус мов визначає мовна політика. До її проблематики належить і те, скільки державних або офіційних мов використовується на території окремої країни чи регіону¹.

Часто одним із головних завдань мовної політики вважають уникнення або вирішення мовних конфліктів. Наприклад, Йозеф-Г. Турі (Joseph-G. Turi) переконаний, що найперша мета мовного правового регулювання – вирішення мовних проблем, що виникли внаслідок мовних конфліктів і нерівноправності мов, через встановлення статусу таких та визначення сфери їхнього використання². На думку Франсоа Гріна (François Grin), мовна політика – це така систематична, раціональна й науково-обґрунтована діяльність, мета якої – змінити мовне середовище заради покращення добробуту³. Віктор Брицин визначає мовну політику як сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток у певному напрямі мовної системи. І додає, що мовна політика «здатна або закріплювати привілеї панівної мови, або ж сприяти зняттю національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин»⁴.

Однак конфлікти, які є об'єктом мовної політики, майже ніколи не мають суто мовного походження, адже їхньою генезою є суспільна, політична, культурна і/або економічна конфронтація груп, що розмовляють цією/цими мовою/мовами. Крістіна Братт Паулстон (Christina Bratt Paulston) і Кай Гайдемманн (Kai Heidemann) стверджують, що «в далекотерміновій перспективі мовна політика, найімовірніше, успішною не буде, якщо вона є антагоністичною соціокультурним силам, що впливають на місцевий контекст», і додають: «Що більший контроль, то більше обмежень і то імовірніше, що така мовна політика призведе до конфліктів і суперечок»⁵.

Джеймс В. Толлефсон (James W. Tollefson) вводить у методологію досліджень мовної політики історично-структурний підхід. Мета історично-структурного дослідження полягає у виявленні тих історичних і структурних чинників, які ведуть

¹ Barbour S. National Language and Official Language. *Sociolinguistics* / eds.: U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill. Berlin; New York, 2004. P. 291–294; Раннунт М. Пособие по языковой политике. Таллин, 2004.

² Turi J.-G. Typology of language legislation. *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination* / eds.: T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson. Berlin, 1994. P. 111–119.

³ Grin F. Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages. Basingstoke, 2003. P. 30.

⁴ Брицин В. Мовна політика. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 357.

⁵ Paulston C. B., Heidemann K. Language Policies and the Education of Linguistic Minorities. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method* / ed. T. Ricento. Oxford, 2006. P. 298–302.

до мовних політик та стратегій, що створюють і зберігають нерівноправність. Насправді історичні чинники можуть значно відрізнятися один від одного, але дослідження подібного типу звертають увагу на нерівне використання мови й навчання мови для різних груп, пробують віднайти можливі (історичні) пояснення процесів мовних політики та планування, а також розкривають історичний розвиток активних учасників мовної політики та їхніх інтересів і практик, показують їхні наслідки. Дослідницькі завдання концентруються навколо того, як мовні політики, що утримують (або руйнують) пов'язану з мовою єрархію, відповідають історичним процесам, пристосовуються до них. У межах цієї теорії мовна політика – один із механізмів здобуття й утримання влади, формування і відтворення нерівноправності в суспільстві. Історично-структурний підхід звертає увагу й на те, як ідеологізує суспільна група, що здобула владу, свою мовну політику і як представляє її – попри її репресивну суть – природною, необхідною й корисною для всіх членів суспільства⁶. Подібні дослідження можуть відбуватися як на макро-, так і на мікрорівні, але найдоцільніше проводити вивчення одночасно на обох⁷.

У різноманітних виданнях з'явилося чимало публікацій, присвячених цій темі. Серед них особливо виділяються праці таких науковців, як Юрій Шевельов, Павло Роберт Магочій, Анна Плішкова (Anna Plíšková), Міхаель Мозер (Michael Moser). Один з аспектів, що залишився поза увагою дослідників, – долучення до аналізу тогочасних мовних процесів новітньої теоретичної літератури, пов'язаної зі соціолінгвістикою. Мета статті – використовуючи підхід Толлефсона, проаналізувати етномовні процеси Закарпаття в контексті державної політики в період Австро-Угорської монархії.

На основі Австро-угорського компромісу 1867 р. Австрійська імперія перетворювалася на дуалістичну монархію – Австро-Угорщину. Імперія була розділена на дві частини – австрійську й угорську, кожна з яких одержала повний суверенітет щодо внутрішніх справ. На чолі двоєдиної Австро-Угорщини стояв імператор Австрії, який одночасно носив титул угорського короля. Угорське королівство (Транслейтанія) охоплювало терени і Закарпаття, а австрійська частина монархії (Цислейтанія) – Галичину та Буковину. На межі століть населення Галичини перевищило 8 млн, а у столиці краю – Львові – проживало 200 тис. осіб.

Згідно з даними переписів населення епохи дуалізму, угорцями за національністю в Угорському королівстві було менше половини населення. Їхня частка перевищила 50 % тільки тому, що євреїв не записували як окрему національність і значна частина з них вказувала рідною мовою угорську. За чисельністю після румунів, німців, словаків, хорватів і сербів йшли українці (русини, карпатські русини або рутени), які становили 2,5 % від загальної кількості населення королівства. Вони компактно проживали в комітатах, розташованих уздовж північно-східного кордону Угорщини з Галичиною: Земплєнському, Ужанському, Березькому, Угочанському та Марамороському. У середині XVIII ст. частину українців-русинів із цих комітатів переселено на територію Банат і Бачки (сучасний автономний край Воеводина в Сербії).

⁶ Tollefson J. W. Historical-Structural Analysis. *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide* / eds.: F. M. Hult, D. C. Johnson. Malden (MA), 2015. P. 140–142.

⁷ Ibid. P. 144.

Таблиця 1

**Склад населення Угорського королівства (крім Хорватії-Славонії)
за рідною мовою (1880–1910)⁸**

Рідна мова	1880		1890		1900		1910	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Угорська	6 165 455	44,8	7 356 874	48,6	8 651 520	51,4	9 944 627	54,4
Німецька	1 799 232	13,1	1 988 589	13,1	1 999 060	11,9	1 903 357	10,4
Словацька	1 790 485	13	1 896 641	12,5	2 002 165	11,9	1 946 357	10,7
Румунська	2 323 794	16,9	2 589 066	17,1	2 798 559	16,6	2 948 186	16,1
Руська	342 354	2,5	379 782	2,5	424 774	2,5	464 270	2,5
Хорватська, сербська	613 394	4,5	678 747	4,5	629 169	3,7	656 324	3,6
Інша	714 889	5,2	243 795	1,6	333 008	2	401 412	2,3
Всього	13 749 603	100	15 133 494	100	16 838 255	100	18 264 533	100

У період монархії з 490 населених пунктів регіону, що згодом стали відомі як Закарпаття, усього 3 мали статус міста (Ужгород, Мукачево та Берегове), решта ж були селами. У 1870-х роках на чисельність населення краю негативно впливали епідемії (холера, дифтерія), а позитивно – прокладення залізниці. Сполучення зі сусідньою Галичиною стало доступним 1884 р.⁹

У зміні чисельності та етнічного складу населення держави певну роль зіграли й еміграційні хвилі¹⁰. Найбільш потужною з Угорщини була на межі XIX–XX ст. Між 1890 р. і 1900 р. 15,5 % усіх, хто емігрував з Європи, становили вихідці саме з монархії, а між 1901 р. та 1910 р. цифра досягла 23,8 %. За цим показником Австро-Угорська монархія вийшла на перше місце серед європейських країн. З Угорщини до США тоді емігрувало приблизно 1,2 млн осіб, переважно вихідці саме з північно-східних регіонів країни. Угорці серед них становили меншу частку. За етнічним складом еміграція була найбільш поширеною серед словаків, німців і русинів-українців¹¹. У період з 1880 р. по 1914 р. зі сучасної території Закарпаття

⁸ Джерело: Romsics I. Magyarország története a XX. században. Budapest, 2010. P. 49; Central Statistical Office of Hungary. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statistikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/ (дата звернення: 20.12.2021).

⁹ Bajor T., Prihodko B. Kárpátalja vasúti és közúti közlekedésének fejlődése. *Tudományos Közlemények*. 2014. Vol. 30. P. 69–70.

¹⁰ Katus L. A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Pécs, 2009. P. 389.

¹¹ Закарпаття в етнополітичному вимірі / ред.: Ю. Левенець та ін. Київ, 2008. С. 166–168; Ács Z. Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Budapest, 1984. P. 304; Puskás J. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940. Budapest, 1982.

до Америки виїхало близько 225 тис. осіб¹². Тут всюди спостерігалось зменшення чисельності населення, і тільки три міста показали зростання¹³.

Таблиця 2

Етнічний склад історичного Закарпаття (1880–1910)¹⁴

Рідна мова	1880		1910	
	осіб	%	осіб	%
Руська	244 742	59,8	330 010	54,5
Угорська	105 343	25,7	185 433	30,6
Німецька	31 745	7,8	64 257	10,6
Румунська	16 713	4,1	11 668	1,9
Словацька	8 611	2,1	6 346	1
Інша	1 817	0,5	8 228	0,4
Все населення	408 971	100	605 942	100

В Угорщині угорську мову вводили в офіційне діловодство поступово, починаючи з 1790 р., законами, які регулювали окремі сфери суспільного життя, освіти тощо. Кожний новий крок наражався на слабші чи потужніші протести серед представників різних національностей. Запровадження законів і безпосереднє введення угорської як державної мови сповільнювала недостатня кількість учителів, а також відсутність відповідної методики для викладання угорської мови як нерідної. Угорська стала офіційною державною мовою парламенту, установ, адміністрацій, судочинства та освіти внаслідок набуття чинності закону № II від 1844 р.¹⁵

Наступний важливий крок – ухвалення в 1868 р. закону № XLIV «Про рівноправність національностей», згідно з яким мовою парламенту та головних установ ставала угорська, однак закони також треба було видавати й мовами інших національностей (§ 1). У містах і селах мовою діловодства була найбільш поширена (місцева) (§ 21). Закон надавав необмежене право користуватися рідною у місцевих органах влади, судочинстві, освіті, Церкві (§ 23). Хоча в основі закону лежала ідеологія єдиної угорської політичної нації та єдиної державної мови – угорської¹⁶, він був ліберальним щодо надання громадянам рівних прав, незалежно від етнічної належності¹⁷.

¹² Марочій П.-Р. Народ нивидкы. Ілюстрована історія карпаторусинів. Ужгород, 2007. С. 61.

¹³ Bagdi R. Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása 1899–1913 között. *Asszimiláció és migráció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban 1715–1992* / eds.: G. Demeter, R. Bagdi. Debrecen, 2009. P. 61–70.

¹⁴ Складено на основі видання: Kocsis K., Kocsis-Hodosi E. Ethnic Geograpy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin. Budapest, 1998.

¹⁵ Bindorffer Gy. Nemzetiségi politika Magyarországon Szent István korától a rendszerváltásig. *A jövevényektől az államalkotó tényezőkhöz. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon* / eds.: T. Gyulavári, E. Kállai. Budapest, 2010. P. 14–15; Nádor O. Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig. Budapest, 2002. P. 67.

¹⁶ Romsics I. Történelem, történetírás, hagyomány. Budapest, 2008. P. 207.

¹⁷ Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 152–153; Nádor O. Nyelvpolitika... P. 77.

Закон № XLIV 1868 р. був основою державної мовної політики аж до 1919 р. Але, на жаль, більшість його положень не виконувались¹⁸. Державні структури залишали відносно вузькі можливості використання мов меншин¹⁹.

Сферу освіти покликаний був регулювати закон № XXXVIII, прийняття якого в 1868 р. пов'язане з міністром у справах релігії та освіти Йозефом Етвешем (József Eötvös). У § 58 стверджено: «Усі учні мають отримувати освіту рідною мовою, якщо така мова є однією з поширених у населеному пункті...». Закон також передбачав право заснування й утримання конфесійних шкіл. Разом із цим завдяки йому відкрилася можливість розбудови системи державних народних шкіл.

У цей період угорська мова ще не була обов'язковим предметом у початкових школах²⁰. Однак уже закон № XVIII від 1879 р. зробив обов'язковим викладання угорської як окремого предмета в усіх народних школах Угорщини та передбачив, що учні повинні володіти нею на рівні, достатньому для спілкування²¹. У законі, зокрема, йшлося: «Якщо для взаємної комунікації і розуміння між усіма громадянами держави треба обрати одну з мов, поширених на території країни, то це може бути тільки мова держави, більшості – угорська»²². Міністр культури Агостон Трефорт (Agoston Trefort) відзначив, що держава не має на меті «позбавити національності можливості використовувати власну мову чи обмежувати їх у цьому», але в інтересах самих меншин засвоювати державну²³.

Серед святкових заходів та урочистостей з нагоди 1000-річчя заснування держави (1896) було започатковано й т. зв. шкільну акцію «Міленіум», у межах якої створено велику кількість державних шкіл з угорською мовою навчання. Зокрема, на мовних кордонах, що з національного погляду вважалися «небезпечними». У роки святкування поширеним стало переконавання, що розбудова угорськомовних шкіл – це найефективніший спосіб служіння ідеям угорської нації і держави, що все більше асоціювалися з асиміляційними прагненнями.

У 1907–1908 рр. був ухвалений пакет освітніх законів, названий іменем тогочасного міністра у справах релігії та освіти Альберта Апоні (Albert Apponyi) «Lex Apponyi» («Лекс Апоні»). Найбільші дискусії спричинив закон № XXVII про правовий статус недержавних початкових шкіл, який об'єднав домінуючу роль держави із впливом і засобами державного контролю. З етнічно неугорських регіонів найменше проблем було саме на русинських територіях, де, за тогочасними повідомленнями, завдяки високим результатам «у вивченні угорської мови» дітей успішно перевели з конфесійних шкіл до безкоштовних державних народних²⁴.

Попри асиміляційний політичний тиск і мовну боротьбу, що розділяла інтелігенцію, на межі XIX–XX ст. серед українців-русинів зміна мови не була поширеною.

¹⁸ Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 150–154; Ács Z. Nemzetiségek a történelmi Magyarországon... P. 271–273; Nádor O. Nyelvpolitika... P. 78; Плішкова А. Русинський язык на Словенську (Короткий нарис історії і сучасності). Пряшів, 2008. С. 34.

¹⁹ Bindorffer Gy. Nemzetiségi politika Magyarországon... P. 19; Gyurgyák J. Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Budapest, 2007. P. 78.

²⁰ Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 154.

²¹ Marác L. Multilingualism in the Transleithanian part of the Austro-Hungarian Empire (1867–1918): Policy and practice. *Jezikoslovlje*. 2012. № 2. P. 284.

²² Цит. за: Nádor O. Nyelvpolitika... P. 78.

²³ Ibid. P. 78–79.

²⁴ Dolmányos I. A Lex Apponyi. *Századok*. 1968. № 1–2. P. 527.

Необхідна попередня умова зміни мови – все більш розповсюджена двомовність²⁵. А з даних чотирьох переписів населення, проведених у ту добу, виявляється, що в Угорщині серед українців-русинів частка тих, які володіли державною мовою, зростає з 5,5 % у 1880 р. до 14 % у 1910 р. Однак в аналізованих чотирьох комітатах знання угорської серед слов'янського населення поширювалося повільно.

Збереженню рідної мови серед українців-русинів, їхньому спротиву асиміляції сприяло й те, що більша частина одружувалася в межах своєї конфесії – обирали пару з-поміж греко-католиків. Частка мовно змішаних шлюбів була незначною. Наприклад, у 1900 р. тільки 3,2 % жінок-рутенек і 2,3 % чоловіків-рутенів обрали іншомовну пару. За 10 років цей показник зменшився – до 1,6 % і 1,2 % відповідно²⁶.

Особливістю греко-католицизму, найпоширенішого віросповідання, була церковнослов'янська літургійна мова, а в побуті священники на територіях поблизу гірської місцевості спілкувалися місцевою слов'янською, і самі теж походили з цього середовища. Однак ближче до Великої Середньодунайської низовини картина змінювалася. Наприклад, декан Деметер Керекеш (Demeter Kerekes) із м. Гойдудорог «не говорив добре по-руськи (як більшість альфельдських греко-католицьких священників), ба більше, пишався тим, що називав себе угорцем, натомість був відданим прихильником використання в релігійних обрядах церковнослов'янської мови, насамперед через її поетичність»²⁷.

Взаємозалежність між релігійною та етнічною належністю на межі XVIII–XIX ст. у карпатському регіоні можна вважати загальнопоширеною. Поряд із православними сербами й римо-католицькими хорватами греко-католицькі українці-русини теж належали до тої категорії, у якій віросповідання та рідна мова майже повністю збігалися²⁸. Згідно з переписом Мукачівської греко-католицької єпархії від 1806 р., руську мову назвало рідною в Березькому комітаті 97 % вірян, в Ужанському – 95 %, а в Уточанському – 91 %²⁹. На час перепису 1910 р. спостерігається «формування» угорських греко-католиків поряд зі стагнацією чи зменшенням вірних найбільш поширеної серед угорського населення регіону реформатської конфесії³⁰. Так, на Закарпатті спостерігаємо протилежну тенденцію до тої, яка була в Галичині, де з поширенням української ідеї відбувалося національне пробудження, а Греко-Католицька Церква стала для української нації, що формувалася, національною³¹.

У 1900/1901 н. р. угорці, що становили 51,4 % населення країни, мали 61,38 % від загальної кількості шкіл, а представники інших національностей – решту 38,62 %. Між 1880 р. і 1913 р. кількість початкових шкіл з угорською мовою навчання зростає майже вдвоє, у такій самій пропорції зменшилася кількість навчальних закладів з іншими мовами. Найшвидше зменшувалося число руських і словацьких³².

²⁵ Gal S. Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria. San Francisco, 1979; Gal S. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio*. 1991. № 1. P. 66–76.

²⁶ Bezeczky G. Ami a Monarchiából ránk esett. URL: <http://seas3.elte.hu/nadasdy70/bezeczky.html> (дата звернення: 20.12.2021).

²⁷ Mészáros Károly *önéletrajza* / ed. Cs. Csorba. Debrecen, 1974. P. 21.

²⁸ Bezeczky G. Ami a Monarchiából ránk esett... P. 9–10.

²⁹ Ibid. P. 10.

³⁰ Keményfi R. Térbeli mozgáspályák, migrációs vallási jelenségek geográfiai vizsgálata. *Tradicionális migráció és kereskedelem az Alföldön* / ed. L. F. Novák. Nagykovács, 2008. P. 584–585.

³¹ Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine. Montreal, 1999. P. 6.

³² Marác L. Multilingualism... P. 269–298.

На межі XIX–XX ст. в Угорщині не було середніх та вищих навчальних закладів із руською мовою викладання. Руська молодь, потрапивши в угорськомовну освітню систему, ішла шляхом мовної та культурної асиміляції. У 1895/1896 н. р. на території Угорщини руську мову викладали у трьох середніх освітніх закладах: Мукачівській державній гімназії, Пряшівській та Ужгородській королівських головних гімназій по 8 та 2 години в тиждень. Ужгородський греко-католицький навчальний заклад, який готував дяків (канторів), із 1883 р. став угорськомовним.

На межі століть у країні функціювало 182 угорські середні школи (92 %) та 16 із навчанням мовами меншин (8 %). Між 1872 р. і 1910 р. частка тих, хто ходить до школи, з-поміж дітей шкільного віку зросла від 75 до 90 %, однак із них на 1905 р. усього 43 % закінчили у 12-річному віці перші шість класів. У 1890 р. 44,5 % від загальної кількості населення країни вміли читати-писати, з-поміж них 53,6 % становили угорці, а русини – всього 9,7 %. На 1910 р. три чверті русинів усе ще були неписьменними. У 1900/1901 н. р. серед студентів вищих навчальних закладів усього 0,53 % були русинами за національністю³³.

У 1881 р. влада скасувала обов'язковий іспит із руської мови у випускних класах, а в 1889 р. – обов'язкове навчання руською в конфесійних школах. 1898 р. уряд листом рекомендував Мукачівській греко-католицькій єпархії перейти з кирилиці на латинський алфавіт. Однак її керівництво відмовилося це робити, покликаючись на давні столітні традиції. Попри це, вже 1890 р. воно змушене було видати греко-католицький руський псалтир латинськими літерами, оскільки значна частина русинів, що навчалася у школах тільки по-угорськи, не знала кирилиці.

Меншини по-різному пробували протестувати проти асиміляції. Найслабше захищали свої інтереси в цей період саме українці-русини, хоча іноді сучасна історіографія називає другу половину XIX ст. руським «пробудженням», «національним відродженням», періодом «розбудови нації»³⁴.

Хоча в гірській місцевості карпатського регіону українці-русини становили етнічну й мовну більшість, однак у другій половині XIX ст. вони ще не мали єдиної літературної мови³⁵. «Народ» говорив місцевою говіркою, а інтелігенція була розділена на три мовні табори – боролися російська, українська і «тонка»³⁶, «слабка»³⁷, «недостатньо розвинена»³⁸ руська свідомості. Найгостріша боротьба тривала між проукраїнським і проросійським напрямками, а третій, що «бажає далі розвивати місцеву народну мову й літературу, становить меншість»³⁹.

³³ Див.: Berecz Á. The politics of early language teaching: Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy. Budapest, 2014.

³⁴ Magocsi P. R. A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'. *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders* / eds.: T. Kamusella, M. Nomachi, C. Gibson. Houndmills, Basingstoke, 2016. P. 109–111.

³⁵ Moser M. A New-Old Language In-between Nations and States. *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders* / eds.: T. Kamusella, M. Nomachi, C. Gibson. Houndmills, Basingstoke, 2016. P. 135.

³⁶ Kerecsényi D. Bonkáló Sándor: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. *Századok*. 1936. № 1–3. P. 467.

³⁷ Dolmányos I. A Lex Apponyi... P. 525.

³⁸ Spira Gy. Mészáros Károly önéletrajza előtt. *Századok*. 1977. № 1. P. 590.

³⁹ Bonkáló S. A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. Pécs, 1935. P. 62.

Місцеве населення регіону в 1849 р. безпосередньо познайомилося з царською російською армією, що неабияк вплинуло на руську інтелігенцію⁴⁰. Саме з цього часу фіксується поширення у колі північно-східних угорських русинів великоруського напрямку⁴¹. «Відколи в 1849 році московська зброя ступила на територію Угорщини, [українцям-русинам] настільки заїмпонувала їхня сила, що пани не бачили іншого руського світу, крім Московщини. Вони почали писати на великоруський лад, намагалися користуватися чужою, без нас розробленою далекою мовою і повністю забули дотримуватися давнього прикладу наших предків»⁴², – писав Августин Волошин.

Проукраїнська орієнтація на початку ХХ ст. ще не мала сильних позицій на території сучасного Закарпаття. Це зовсім не дивно, якщо брати до уваги, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українська ідентичність навіть у Галичині й Буковині мала конкурентів⁴³. У закарпатському краї русинська самоідентичність тримала позиції довше, ніж по той бік Карпат⁴⁴. Але ми ніяк не можемо погодитися з дослідниками, які вважають, що українська ідентичність і мовна орієнтація з'явилися в регіоні тільки після Другої світової війни. Прихильники українського самовизначення звернули увагу на слов'ян із південної сторони Карпатських гір уже в кінці ХІХ ст.⁴⁵. Львівське Товариство ім. Шевченка намагалося залучити закарпатських дослідників до спільної роботи, тому активно контактувало з Гіадором Стрипським та іншими громадськими діячами. Саме з ними з'являється на Закарпатті українська ідея та проукраїнська орієнтація.

Прихильники русинського напрямку вважали русинів самостійним народом, а їхню мову (місцеві слов'янські діалекти) окремою від сусідніх слов'янських (української, словацької, польської). Русинофіли походили передовсім із кола духовенства Мукачівської греко-католицької єпархії. Їхньою метою було формування й кодифікація власної літературної мови, що ґрунтувалася б на місцевих діалектах і церковнослов'янській мові. До русинського мужика необхідно звертатися «його мужичою мовою» – вважав один із теоретиків русинофільства. «Оскільки на особливостях цієї селянської мови сформувався самостійний тип гунгарорутенця, який далекий від українця, але ще дальший від москаля, нам не треба робити нічого іншого, ніж на основі законів, узятих з цієї народної мови, заснувати особливу угорську русинську селянську мову. Дуже природним буде й те, що як вона відрізняється

⁴⁰ Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 122–150; Мозер М. Чи намагався Олександр Духнович створити русинську літературну мову? *Україна модерна*. 2008. № 13. С. 222–235; Moser M. Did Aleksandr Dukhnovych strive to create a Rusyn literary language? *Does a Fourth Rus' Exist? Concerning Cultural Identity in the Carpathian Region* / eds.: P. Best, S. Stepien. Przemyśl; Higganum, 2009. P. 63–80.

⁴¹ Плішкова А. Русинський язык на Словенську... С. 20.

⁴² Волошин А. О письменном язичѣ Підкарпатських русинов. Ужгород, 1921. С. 38.

⁴³ Екельчик С. История Украины. Становление современной нации. Киев, 2010. С. 94–95; Магочій П. Р. Історія України. Київ, 2007. С. 377; Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ, 2008. С. 154–155; Грушевський М. Історія України-Руси. Нью Йорк, 1954. Т. 1.

⁴⁴ Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. Київ, 1987. С. 51; Чучка П. Питання літературної мови в Карпатській Україні. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні* / ред. Б. Галас. Ужгород, 1993. С. 30–38.

⁴⁵ Див.: Драгоманов М. Галицько-руське письменство. Львів, 1876; Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 158; Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму. Київ, 1999.

від інших мов у змісті, хай якомога дальшим від української та московської буде й правопис цієї мови»⁴⁶. Хоча в цей період чимало слов'янських народів Європи й Австро-Угорської монархії працювало над кодифікацією власного діалекту, на русинів Угорщини ці приклади не мали визначального впливу⁴⁷.

На думку тодішньої угорської влади, мова українців-русинів Закарпаття, як і (мало)руська (українська), відрізняється від російської. «Руський языкъ е самостоятельный, и не може ся держати нарѣчиемъ російского», – писав у 1883 р. Ласло Чопей (László Csorey)⁴⁸. Угорські мовознавці не вважали окремою мовою діалекти русинів Угорщини, а частиною (мало)руської⁴⁹.

Аналіз творів місцевих науковців свідчить про те, що ані М. Лучкай⁵⁰, ані О. Духнович⁵¹ не визнавали мовлення місцевих українців-русинів окремою мовою. Але вже на початку ХХ ст. виник намір використовувати місцеву мову в освіті, художній літературі, пресі, тобто зроблено перші кроки до кодифікування окремої і від російської, і від української русинської (руської)⁵². У перші роки ХХ ст. А. Волошин також належав до прихильників уведення місцевих говорів в освіту, культуру, був противником проукраїнської орієнтації. За оцінкою деяких дослідників і політиків, перші граматики Волошина⁵³ зробили вагомий внесок у розвиток літературного варіанта русинської мови⁵⁴.

⁴⁶ Sztipszky H. Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*. 1913. № CLIII. P. 294.

⁴⁷ Moser M. A New-Old Language In-between Nations and States... P. 126.

⁴⁸ Чопей Л. Русько мадярський словарь. Budapest, 1883. С. X.

⁴⁹ Там само; Bonkáló S. A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana. Gyöngyös, 1910. P. 3; Bonkáló S. Az orosz (nagyoros) és a rutén (kisorosz vagy ukrainai) irodalmi nyelv kérdéséhez. *Nyelvtudomány*. 1915. Vol. V. P. 81; Bonkáló S. A rutének (ruszinok). Basel, Budapest, 1996 [1940]. P. 58; Hodinka A. A rutének. *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország. VI. k. Felső-Magyarország. II. r.* Budapest, 1900. P. 406; Sztipszky H. Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*. 1913. Vol. CLIII. P. 278.

⁵⁰ Німчук В. Закарпатський говір. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 176; Danylenko A. Muxajlo Lučkaj – A Dissident Forerunner of Literary Rusyn? *The Slavonic and East European Review*. 2009. Vol. 87. № 2. P. 201–226.

⁵¹ Кушко Н. Літературні стандарти русинської мови: історичний контекст і сучасна ситуація. *Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку* / ред. А. Плішкова. Пряшів, 2007. С. 38; Мозер М. Чи намагався Олександр Духнович... С. 222–235; Magocsi P. R. The Shaping of a National Identity: Developments in Subcarpathian Rus' 1848–1948. Cambridge, 1978. P. 51.

⁵² Szabó O. A magyar oroszokról (Ruthének). Budapest, 1913. P. 46; Sztipszky H. Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok... P. 294–296.

⁵³ Див.: Волошин А. Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ. Ungvár, 1899; Волошин А. Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школ. Ungvár, 1901. Ч. 1. Матеріаль II-го класса народной школы; Волошин А. Азбука угро-русского и церковно-славянского чтения. Унгварь, 1906; Волошин А. Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan. Ungvár, 1907; Волошин А. Азбука и перва чытанка для первого класа народніх школ на русском язици. Ungvár, 1913; Волошин А. Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ. Для I и II классов народной школы. Ungvár, 1919.

⁵⁴ Закарпаття в етнополітичному вимірі... С. 158–159; Магочій П. Р. Історія України... С. 390; Плішкова А. Русинський язык на Словеньску... С. 30; Думнич Ю. Украинизація школи на Пудкарпатській Русі пуд час Чехословацького періода. Ужгород, 2009. С. 9; Чучка П. Питання літературної мови в Карпатській Україні. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні* / ред. Б. Галас. Ужгород, 1993. С. 32; Юсип Ю. Августин Волошин і мовна дискусія 20-их років ХХ ст. *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні* / ред. Б. Галас. Ужгород, 1993. С. 338.

Мову «народу» насправді ніхто не поспішав укладати у граматику, натомість виходили такі видання, які більшою чи меншою мірою її стосувалися. При цьому завдяки інтелігенції досить інтенсивною була передача наукових відомостей про русинів, що жили по той бік Карпат. Наприклад, на шпальтах заснованого в рік укладення Австро-угорського компромісу історичного наукового часопису «Századok» («Віки»), який виходить по сьогодні, систематично з'являлися повідомлення про досягнення і заслуги тамтешніх науковців. Оцінки не завжди були схвальними, наприклад, тоді, коли хтось доходив висновку, що русини, які живуть по той бік Карпат, «не дуже відзначаються освіченістю»⁵⁵, однак була і справжня похвала. Про одну з книг Михайла Грушевського⁵⁶ читаємо: «Хоча книга і написана не дуже приємною мовою, однак історична наука може почерпнути з неї багато користі...»⁵⁷.

Отже, у дослідженні ми розглянули процеси державного будівництва та мовні ідеології, які вплинули на мовний і етнічний розвиток української русинської громади Закарпаття. Ідеологія одномовного націоналізму та ідеал однорідної національної держави набули широкого поширення в Європі у XIX ст. Багатонаціональне Королівство Угорщина як частина багатонаціональної Австро-Угорської монархії було пов'язане з цими європейськими ідеологічними процесами у своїх спробах заповнити якнайбільше простору всередині держави угорською мовою, етнічною належністю та культурою. Українці-русини шукали своє місце в системі, опинившись у зоні тяжіння відразу кількох центрів сили. Після Австро-угорського компромісу структура імперії змінилася, оскільки імператор визнав, що питання національностей стало внутрішнім питанням Угорщини. Закон про національності 1868 р. надавав угорським мешканцям права на індивідуальне використання мови та культури. У період дуалізму Угорська національна держава залишалася багатоетнічною, але якщо порівнювати з Цислейтанією, то була сильно централізованою, підтримувала процеси «мадяризації», асиміляції (націоналізації), що, здавалося, послаблювали етнорегіональні прагнення, але насправді зростає внутрішня напруга, що сприяло розпаду імперії.

REFERENCES

- Ács, Z. (1984). *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest [in Hungarian].
- Bagdi, R. (2009). Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása 1899–1913 között. In G. Demeter, R. Bagdi (Eds.), *Asszimiláció és migráció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban 1715–1992* (pp. 61–83). Debrecen [in Hungarian].
- Bajor, T., & Prihodko, B. (2014). *Kárpátalja vasúti és közúti közlekedésének fejlődése. Tudományos Közlemények*, 30, 63–72 [in Hungarian].
- Barbour, S. (2004). National Language and Official Language. In U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, P. Trudgill (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 288–295). Berlin; New York [in English].
- Berecz, Á. (2014). *The politics of early language teaching: Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*. Budapest [in English].

⁵⁵ Érdújhelyi M. A szláv maticák. II. Századok. 1895. № XXIX. P. 284.

⁵⁶ Грушевський М. Описи королівщин в землях руських XVI віку. Львів, 1900. Т. 3. Люстрації земель Холмської, Белзької й Львівської.

⁵⁷ Petráseovich G. Descriptiones bonorum regalium in terris Ukraino-Russicis... Századok, 1901. № XXXV. P. 750.

Bezeczky, G. (2017). *Ami a Monarchiából ránk esett*. Retrieved from <http://seas3.elte.hu/nadasdy70/bezeczky.html> [in Hungarian].

Bindorffer, Gy. (2010). Nemzetiségi politika Magyarországon Szent István korától a rendszerváltozásig. In T. Gyulavári, E. Kállai (Eds.), *A jövővénytől az államalkotó tényezőkhöz. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon* (pp. 10–48). Budapest [in Hungarian].

Bonkáló, S. (1910). *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana*. Gyöngyös [in Hungarian].

Bonkáló, S. (1915). Az orosz (nagyorosz) és a rutén (kisorosz vagy ukrainai) irodalmi nyelv kérdéséhez. *Nyelvtudomány*, 51, 81–110 [in Hungarian].

Bonkáló, S. (1935). *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs [in Hungarian].

Bonkáló, S. (1996 [1940]). *A rutének (ruszinok)*. Basel; Budapest [in Hungarian].

Brytsyn, V. (2000). *Movna polityka*. In *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (p. 357). Kyiv [in Ukrainian].

Central Statistical Office of Hungary. Retrieved from https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statistikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/ [in Hungarian].

Chuchka, P. (1993). Pytannia literaturnoi movy v Karpatskii Ukraini. In B. Halas (Ed.), *Ukrainska mova na Zakarpatti u mynulomu i sгодni* (pp. 30–38). Uzhhorod [in Ukrainian].

Csopei, L. (1883). *Rusko madiarskyi slovar*. Budapest [in Ukrainian].

Csorba, Cs. (Ed.). (1974). *Mészáros Károly önéletrajza*. Debrecen [in Hungarian].

Danylenko, A. (2009). Myxajlo Lučkaj – A Dissident Forerunner of Literary Rusyn? *The Slavonic and East European Review*, 87 (2), 201–226 [in English].

Dolmányos, I. (1968). A Lex Apponyi. *Századok*, 1–2, 484–535 [in Hungarian].

Drahomanov, M. (1876). *Halytsko-ruske pysmenstvo*. Lviv [in Ukrainian].

Dumnych, Yu. (2009). *Ukraynyzatsiia shkoly na Pudkarpatskyi Rusy pud chas Chek-hoslovatskoho peryoda*. Uzhhorod [in Ukrainian].

Érdújhelyi, M. (1895). A szláv maticák. II. *Századok*, XXIX, 282–285 [in Hungarian].

Gal, S. (1979). *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. San Francisco [in English].

Gal, S. (1991). Mi a nyelvcseré és hogyan történik? *Regio*, 1, 66–76 [in Hungarian].

Grin, F. (2003). *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke [in English].

Gyurgyák, J. (2007). *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest [in Hungarian].

Himka, J.-P. (1999). *Religion and Nationality in Western Ukraine*. Montreal [in English].

Hodinka, A. (1900). A rutének. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország. VI. k. Felső-Magyarország. II. r.* (pp. 401–480). Budapest [in Hungarian].

Hrushevskiy, M. (1900). *Opysy korolivshyn v zemliakh ruskykh XVI viku* (Vol. 3: Liustratsii zemel Kholmskoi, Belzkoj i Lvivskoi). Lviv [in Ukrainian].

Hrushevskiy, M. (1954). *Istoriia Ukrainy-Rusy* (Vol. 1). New York [in Ukrainian].

Katus, L. (2009). *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs [in Hungarian].

Keményfi, R. (2008). Térbeli mozgáspályák, migrációs vallási jelenségek geográfiai vizsgálata. In L. F. Novák (Ed.), *Tradicionális migráció és kereskedelem az Alföldön* (pp. 563–602). Nagykőrös [in Hungarian].

Kerecsényi, D. (1936). Bonkáló Sándor: A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés. *Századok*, 1–3, 467–468 [in Hungarian].

Kocsis, K., & Kocsis-Hodosi, E. (1998). *Ethnic Geograpy of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest [in English].

Kushko, N. (2007). Literaturni standarty rusynskoi movy: istorychnyi kontekst i suchasna sytuatsiia. In A. Plišková (Ed.), *Yazykova kultura i yazykova norma v rusynskim yazyku* (pp. 31–58). Presov [in Ukrainian].

Levenets, Yu. (Ed.). (2008). *Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri*. Kyiv [in Ukrainian].

Magocsi, P. R. (1978). *The Shaping of a National Identity: Developments in Subcarpathian Rus' 1848–1948*. Cambridge [in English].

Magocsi, P. R. (2016). A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'. In T. Kamusella, M. Nomachi, C. Gibson (Eds.), *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders* (pp. 102–123). Houndmills; Basingstoke [in English].

Magocsii, P. R. (2007). *Istoriia Ukrainy*. Kyiv [in Ukrainian].

Magocsii, P.-R. (2007). *Narod nyidi. Iliustrovana istoriia karpato-rusynov*. Uzhhorod [in Ukrainian].

Marác, L. (2012). Multilingualism in the Transleithanian part of the Austro-Hungarian Empire (1867–1918): Policy and practice. *Jezikoslovlje*, 2, 269–297 [in English].

Moser, M. (2008). Chy namahavsia Oleksandr Dukhnovych stvoryty rusynsku literaturnu movu? *Ukraina moderna*, 13, 222–235 [in Ukrainian].

Moser, M. (2009). Did Aleksandr Dukhnovych strive to create a Rusyn literary language? In P. Best, S. Stepien (Eds.), *Does a Fourth Rus' Exist?: Concerning Cultural Identity in the Carpathian Region* (pp. 63–80). Przemyśl; Higganum [in English].

Moser, M. (2016). A New-Old Language In-between Nations and States. In T. Kamusella, M. Nomachi, C. Gibson (Eds.), *The Palgrave handbook of Slavic languages, identities and borders* (pp. 124–139). Houndmills; Basingstoke [in English].

Myshanych, O. (1999). *Politychne rusynstvo: istoriia i suchasnist. Ideini dzherela zakarpatskoho rhgionalnoho separatyzmu*. Kyiv [in Ukrainian].

Nádor, O. (2002). *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státusváltásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest [in Hungarian].

Nahorna, L. (2008). *Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst*. Kyiv [in Ukrainian].

Nimchuk, V. (2000). Zakarpatskyi hovir. In *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (p. 176). Kyiv [in Ukrainian].

Paulston, C. B., Heidemann, K. (2006). Language Policies and the Education of Linguistic Minorities. In T. Ricento (Ed.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method* (pp. 292–310). Oxford [in English].

Petrássevich, G. (1901). Descriptiones bonorum regalium in terris Ukraino-Russicis... *Századok*, XXXV, 747–750 [in Hungarian].

Plishkova, A. (2008). *Rusynskyi yazyk na Slovensku (Korotkyi narys istorii i suchasnosti)*. Prešov [in Ukrainian].

- Puskás, J. (1982). *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940*. Budapest [in Hungarian].
- Rannut, M. (2004). *Posobiie po yazykovoï politike*. Tallin [in Russian].
- Romsics, I. (2008). *Történelem, történetírás, hagyomány*. Budapest [in Hungarian].
- Romsics, I. (2010). *Magyarország története a XX. században*. Budapest [in Hungarian].
- Sheveliov, Yu. (1987). *Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941). Stan i status*. Kyiv [in Ukrainian].
- Spira, Gy. (1977). Mészáros Károly önéletrajza előtt. *Századok*, 1, 589–590 [in Hungarian].
- Szabó, O. (1913). *A magyar oroszokról (Ruthének)*. Budapest [in Hungarian].
- Sztripszky, H. (1913). Moszkophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*, 1913, 278–296 [in Hungarian].
- Sztripszky, H. (1913). Moszkophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*, CLIII, 278–296 [in Hungarian].
- Tollefson, J. W. (2015). Historical-Structural Analysis. In F. M. Hult, Francis, D. C. Johnson (Eds.), *Research Methods in Language Policy and Planning: a Practical Guide* (pp. 140–151). Malden (MA) [in English].
- Turi, J.-G. (1994). Typology of language legislation. In T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson (Eds.), *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination* (pp. 111–119). Berlin [in English].
- Voloshyn, A. (1899). *Metodicheskaia grammatika karpatorusskoho yazyka dlia narodnykh shkol*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Voloshyn, A. (1901). *Metodicheskaia grammatika ugro-russkoho literaturnoho yazyka dlia narodnykh shkol* (Pt. 1: Material II-ho klassa narodnoi shkoly). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Voloshyn, A. (1906). *Azbuka ugro-ruskago i tserkovno-slavianskaho chteniia*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Voloshyn, A. (1907). *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan*. Uzhhorod [in Hungarian].
- Voloshyn, A. (1913). *Azbuka i pervá chytanka dlia pervoho klasa narodnykh shkol na russkom yazytsi*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Voloshyn, A. (1921). *O pismennom yazytsi Pidkarpatskykh rusynov*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Yekelchik, S. (2010). *Istoriia Ukrainy. Stanovlienie sovremennoi natsyi*. Kyiv [in Russian].
- Yusyp, Yu. (1993). Avhustyn Voloshyn i movna dyskusiiia 20-kh rokiv XX st. In B. Halas (Ed.), *Ukrainska mova na Zakarpatti u mynulomu i siohodni* (pp. 338–342). Uzhhorod [in Ukrainian].

Chilla FEDYNETS

Doctor of Philosophy

*Senior Research Fellow at the Institute of Minority Studies of the
Centre for Social Sciences*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9156-9002>

e-mail: fedinec.csilla@tk.hu

Stepan CHERNYCHKO

Doctor of Sciences in Philology

Full Professor at the

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

and University of Pannonia

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-988X>,

e-mail: csernicsko.istvan@kmf.org.ua

HISTORICAL-STRUCTURAL ANALYSIS OF LINGUISTIC DEVELOPMENT OF TRANSCARPATHIA DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY (1867–1918)

Using the historical-structural method, the article outlines the linguistic processes of the Transcarpathian region during the Austro-Hungarian Monarchy. For a long time in Europe, the national language and its codified dialect were not a defining element of people's identification, much more important was, for example, religious affiliation. However, when language became the most important symbol of national identity, the international language ideology was replaced by vernacularization and the ideology of linguistic nationalism, and then local national languages came to the fore. In Hungary, as part of this long process, Latin and German were gradually replaced by Hungarian in those spheres of public life that were under the direct influence of the state (for example, administrative management and education). A sharp conflict between the Hungarian state and the minorities did not arise until the central government wanted to extend the scope of the use of the Hungarian language to the internal linguistic sphere of the non-Hungarian population.

Based on this historical framework, a set of different factors that influenced language policy in the region is analyzed, namely the concept of language policy of the state, the ethno-political features of the region, and the local elites' own cultural and national movement. Parallel to the processes of national awakening among Carpatho-Ruthenians, the desire to use their native language grew stronger, and the national and language movements of other Slavic nations living on Hungarian territory, including Serbs and Slovaks, were an example. The evolution of national ideas was also helped by the fact that Enlightenment rationalism was replaced by Romanticism, which contributed to the spread of national romanticism and the «finding» of one's own language and popular culture. It is accepted that Hungarian linguistic and national policy was subordinated to the task of preserving territories: the Hungarian government sought to keep the national regions, including Transcarpathia, within Hungary by expanding their national-cultural and linguistic rights.

Keywords: Austro-Hungarian monarchy, Transcarpathia, language policy, language ideologies.

Наукове видання

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2022. Вип. 35. 276 с.

Літературний редактор

Наталія Галевич

Коректор

Віталія Станкевич

Редактор анотацій англійською мовою

Поліна Костюк

Упорядник науково-довідкового апарату

Оксана Рак

Художньо-технічний редактор

Дмитро Савінов

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 16445–4917Р

Підписано до друку 21.06.2022. Ум. друк. арк. 22,36

Друк офсетний. Формат 70×100/16.

Наклад 50 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 Львів, вул. Козельницька, 4. Тел: (032)-270-14-18